

ВІДГУК
офіційного опонента,
кандидата історичних наук, старшого дослідника,
Ковтанюка Юрія Славовича
на дисертацію Олени Михайлівни Осієвської
«Архівні документно-інформаційні ресурси
Київської митрополії 1721–1917 рр.»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Найбільш цінна інформація, що використовується в наукових, соціальних чи політичних цілях передусім міститься у тих документах, які виконують функції первинного джерела. За допомогою цих документів з'ясовується реальна картина тих процесів, які безпосередньо впливають на розвиток суспільства і держави. Ці документи на підставі експертизи цінності потрапляють на постійне зберігання до архівів і бібліотек. І в подальшому вони служать основою для вивчення будь-якого суспільного процесу чи явища.

Результати дослідницької праці О. М. Осієвської є надзвичайно важливими насамперед тому, що від перших років незалежності і до сьогодні в розвитку українського суспільства та державності одну з головних ролей (як позитивних, так і негативних) відігравали процеси, пов'язані із діяльністю різноманітних структур релігійного характеру. І хоча у ст. 35 Конституції України міститься положення про відділення церкви від держави, тим не менше, воно аж ніяку не свідчить про відсутність взаємовпливу між ними. При цьому в українському суспільному просторі панівну роль відіграють відносини, пов'язані із християнством, насамперед з православним (за соціологічною інформацією 2015 та 2021 рр., до православних в Україні традиційно себе зараховують близько 73% громадян).

Тема дисертації О. М. Осієвської є надзвичайно актуальною тому, що сьогодні особливого значення набувають ті документи, за допомогою яких можна оцінити діяльність православних церковних організацій, а впровадження цифрових технологій в архівній галузі сприяє опублікуванню і оприлюдненню фондів архівних установ у глобальному інформаційному просторі.

Представлене О. М. Осієвської дослідження є складником цільової комплексної програми науково-дослідницької роботи Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) та «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231) і пов'язані з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків із громадськістю КНУКіМ.

Рівень достовірності й обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Науковий рівень достовірності й обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів дисертації О. М. Осієвської забезпечені застосуванням комплексу загально-наукових та спеціальних методів. Міждисциплінарність студіювань сприяла багатоаспектному розкриттю складу, змісту та інформаційної цінності архівних документів Київської митрополії як невід'ємного складника національних архівних ресурсів. До базових засад дослідження належать принципи об'єктивності, всебічності, комплексності й історизму, що уможливило багатоаспектне дослідження процесів, пов'язаних з архівною справою відповідно до реалій сьогодення, дозволило простежити залежність від загальносуспільного розвитку та націєтворення тощо. Проблемно-хронологічний метод дозволив досліджувати архіви Київської митрополії відповідно до тих проблем, що виникають під час всього життєвого циклу архівних документів, що входять до складу цих архівів, тобто не лише в конкретний період походження та функціонування документів і утворення

відповідних архівних фондів, але й в історичній динаміці у час їх вдосконалення архівної справи, постійного збереження і використання документів. Отже, впродовж 1721–1917 рр. та в межах існування різних соціально-політичних систем. Порівняльно-історичний метод сприяв виявленню відмінних і подібних рис процесів, пов'язаних із розвитком архівних систем на різних хронологічних етапах. Застосування цього методу дозволило прослідкувати еволюцію архівів та наукових досліджень у різних політичних умовах: у період імперії, в радянський період, у сучасний період. Крім того, порівняльно-історичний метод дозволив з'ясувати тенденції розвитку наукових знань стосовно архівів Київської митрополії в цілому, а також її окремих структур та інститутів. Логічний метод застосовано при визначенні та розкритті об'єктно-предметної сфери дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження О. М. Осієвської полягає в тому, що вперше обґрунтовано теоретико-методологічну модель опрацювання архівних документів релігійного походження як джерел з високим рівнем історико-культурної інформативності; досліджено поширення оцифрованих архівних документів Київської митрополії в різних мережах електронних комунікацій, зокрема інтернеті. Особливу увагу приділено використанню соціальних мережах як сучасному інформаційному середовищу, що активно використовується різними соціальними групами. Здійснено визначення поняття «електронні релігійно-інформаційні ресурси». Також дисертантка детально дослідила наявний доробок науковців, уточнила і суттєво доповнила класифікацію документів Київської митрополії за хронологічними, функціональними та структурно-організаційними критеріями.

Практична значущість дисертації О. М. Осієвської полягає в тому, що наукові висновки та результати дослідження доцільно використовувати у краєзнавчих, історико-релігієзнавчих і культурологічних дослідженнях, а також у підготовці наукових і науково-популярних публікацій. Результати дослідження сприяють поглибленню розуміння історії Української Православної Церкви, особливо в контексті її адміністративної, освітньої та

соціальної діяльності у XVIII – на початку XX ст.; напрацювання можуть стати основою для розробки проєктів з оцифрування відповідних архівних фондів і створення доступних онлайн-ресурсів для максимального удоступнення введених у науковий обіг отриманих результатів дослідження для наукової спільноти, освітян і широкого кола користувачів.

Структура дисертації відповідає меті, завданням, авторській логіці дослідження основних аспектів обраної теми. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Повний обсяг дисертації становить 193 сторінки. Список використаних джерел містить 311 найменувань.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження та публікації О. М. Осієвської.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження»** проаналізовано стан наукового вивчення документних фондів сучасних архівів України, в яких зберігається документальна спадщина щодо функціонування Київської митрополії та обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження.

У межах проведеного дослідження розглянуто доробок відомих українських архівознавців, документознавці та бібліотекознавці, чиї ідеї заклали фундамент у теоретичне осмислення досліджуваної проблеми: В. Бездрабко, Г. Боряк, Л. Бутко, Д. Василенко, Ю. Горбань, Л. Дубровіна, Н. Залєток, Я. Калакура, Л. Ковальська, Ю. Ковтанюк, С. Кулєшов, Л. Левченко, М. Палієнко, Л. Прокопенко, Г. Салата, О. Тверитникова, І. Тюрменко та інші. В. Ластовський охарактеризував монастирські фонди Київської митрополії, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (ЦДІАК України). В. Перерва розкрив інформаційну характеристику документації Київської духовної консисторії. С. Кагамлик упорядкувала тематичні покажчики фонду 128 ЦДІАК України

«Архів Києво-Печерської лаври та заповідника». О. Крайня дослідила функціонування архіву Києво-Печерської лаври в контексті розвитку української архівної справи. Окремі аспекти розвитку, формування й організації архівів Київської митрополії вивчали С. Кагамлик, І. Климова, Г. Папакін, О. Ластовська.

Дисертанткою аргументовано, що в умовах війни актуалізувалася проблема збереження національної культурної спадщини, яка зафіксована зокрема в рукописних і друкованих документах Київської митрополії 1721–1917 рр. Встановлено, що саме два базових принципи діяльності українських архівів як головних документно-комунікаційних та інформаційних інституцій стали визначальними на сучасному етапі російсько-українського протистояння: доступність до архівної інформації, її відкритість і неподільність архівних фондів. Важливими для вивчення обраної теми стали наукові студії, присвячені питанням збереження історико-культурної спадщини, що зберігається в українських архівних установах в умовах війни, зокрема праці Ю. Горбаня, Л. Дубровіної, Л. Ковальської, Ю. Ковтанюка та ін.

О. М. Осієвська розділила досліджені джерела на три групи. Перша група – діловодна документація Київської митрополії та органів влади Російської імперії – кількісно найбільша. Хронологічно ця група охоплює період функціонування зазначеної структури, тобто 1721–1917 рр. Друга група – документи особового походження – значно менш чисельна порівняно із першою групою, включає документи, що за походженням формувалися завдяки діяльності конкретних особистостей (епістолярна спадщина, щоденники, листування тощо). До третьої групи джерел належать архівні описи, які є документною основою архівної системи обліку і основним довідком апаратом, призначеним для розкриття складу та змісту одиниць зберігання, закріплення їхньої систематизації у фондах.

Другий розділ дисертації «Управлінська документація Київської митрополії» розкриває зміст документів усіх монастирів Київської митрополії. Зміст документів усіх монастирів – достатньо різноманітний. О. М. Осієвською

їх поділено на такі групи: пов'язані з внутрішнім устроєм та управлінням; інформацією про особовий склад; про монастирське господарство; церковно-релігійну діяльність; культурно-просвітницьку та добродійну діяльність; в яких відображаються відносини із державною, місцевою та вищою церковною владою.

О. М. Осієвською доведено, що документи монастирів Київської митрополії 1721–1917 рр. є надзвичайно потужним інформаційним ресурсом в архівних установах України, який потребує більш детального дослідження та каталогізації, зважаючи, що частина їх є сформованою в окремі фонди за принципом походження, а чимала кількість є розпорошеною серед інших фондів. Найбільший документний масив зберігається у ЦДАК України, насамперед це фонд 127 «Київська духовна консисторія» та фонд 128 «Києво-Печерська лавра».

У третьому розділі «Документи Київської митрополії в контексті сучасної конструкції суспільного та культурного розвитку» дисертанткою обґрунтовано, що в сучасних українських архівах представлена досить репрезентативна документальна основа щодо формування та функціонування бібліотек при церквах та монастирях Київської митрополії. Її комплексне вивчення дозволить розширити уявлення про наявну архівну базу та можливості її використання в наукових дослідженнях. Архівна документація містить значний обсяг інформації про культурні процеси в межах Київської митрополії. Певною мірою з церковною владою не можна не пов'язати розвиток наукових знань, літератури, музики, театру, журналістики, скульптури, архітектури, мистецтва тощо.

У четвертому розділі «Сучасна цифровізація і проблеми введення в науковий обіг документів Київської митрополії» увагу зосереджено на поступовому оцифруванні архівних документів Київської митрополії 1721–1917 рр., починаючи з 2022 р. Дисертанткою зазначено, що насамперед оцифровуються матеріали, котрі містять генеалогічну інформацію (метричні книги, клірові відомості, сповідальні відомості тощо). Частково оцифровуються

церковно-управлінська та інша документація Київської митрополії. На сьогодні чітко простежується зацікавленість громадян в опублікуванні оцифрованих копій зазначених документів і наданні доступу до них онлайн 24/7. Свідченням цього є поширення значної кількості оцифрованих матеріалів чи інформації з них та їх обговорення в соціальних мережах. Для цього навіть створюються спеціалізовані сторінки та групи у соціальних мережах. Поширення матеріалів відбувається на різних платформах і в різних мережах, у фейсбуці, телеграм-каналі та на спеціалізованих вебсайтах. Зростаючи кількісні показники оцифрування і оприлюднення церковних документів, що зберігаються в українських архівах, безпосередньо впливає на інтенсифікацію їх наукових досліджень, однак ще не в повній мірі відповідає запитам науковців і держави.

Загальні висновки подано відповідно до авторської концепції. Вони свідчать про успішне досягнення визначених мети і завдань дослідження, містять основні наукові здобутки дисертантки. О. М. Осієвською доведено, що перспективи подальших досліджень архівних документно-інформаційних ресурсів Київської митрополії 1721–1917 рр. значно збільшуються у зв'язку з цифровізацією архівних установ. Сучасним дослідникам і науковим установам варто більше уваги приділити таким науковим напрямам: 1) опублікування документів як в традиційному (друкованому), так і оприлюднення в електронній формі (за відповідним тематичними спрямуваннями); 2) дослідження біографічних аспектів діяльності духовенства та представників інших верств населення; 3) вивчення зв'язків між соціальним прогресом і духовенством, а також церковними інституціями.

Здійснене дослідження засвідчило, що в архівних описах справ та документів Київської митрополії доволі часто зустрічаються помилки, пов'язані із неправильним датуванням і неправильним описом змісту архівних документів. Тому важливим продовженням отриманих результатів наукових досліджень вважаємо їх обов'язкове врахування під час внесенні змін до описів архівних фондів. Перспективним напрямом можуть стати дослідження щодо організування церковних архівів Київської митрополії, їх збереження та

користування ними в умовах функціонування різних політичних систем, подальші пошук відповідних архівних документів та комплексний аналіз їх інформації.

Повнота викладеного матеріалу в опублікованих працях. Основні наукові результати дослідження викладено у 15 одноосібних публікаціях, з яких: 3 статті – у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 12 праць апробаційного характеру.

Високо оцінюючи результати дисертаційного дослідження О. М. Осієвської, слід задля об'єктивності висловити окремі зауваження і побажання:

1. Тема має міждисциплінарний потенціал (історія, архівознавство, бібліотекознавство, культурологія, релігієзнавство), однак, на нашу думку, потрібно було б чітко зазначити, в чому полягає її актуальність для сучасної науки – не лише як реконструкція минулого, а як внесок у сучасний архівний менеджмент, цифрову гуманітаристику.

2. Архівні документи мають значну жанрову і тематичну розмаїтість, що ускладнює єдину типологізацію. Тема вимагає добре продуманої методики класифікації й аналізу таких ресурсів. Важливо уникнути спрощеного, лише описового чи перелічувального, підходу до архівних документів без глибокого аналізу їхньої інформативної цінності.

3. Бажано не лише проаналізувати окремі документи, а й вийти на узагальнення щодо інформаційної функції церковних інституцій, зміни парадигм комунікації в межах митрополії, трансформації документального ландшафту у відповідь на державну політику.

4. На перспективу вважаємо за доцільне рекомендувати О. М. Осієвській звернутися до дослідження документно-інформаційних ресурсів Київської митрополії 1721–1917 рр. у закордонних архівах, зокрема Республіці Польща.

Висловлені зауваження не є принциповими і не впливають на загальну оцінку дисертаційної роботи.

Загальні висновки. Зміст дисертації «Архівні документно-інформаційні ресурси Київської митрополії 1721–1917 рр.» відповідає спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка, Осієвська Олена Михайлівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Офіційний опонент,

кандидат історичних наук, старший дослідник,

заступник генерального директора з наукової роботи

Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

Юрій КОВТАНЮК

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського підпис <i>Ю.С. Ковтанюка</i> ЗАСВІДЧУЮ учений секретар <i>Ю.С.</i>

